

1./ Bár 1943-ig kétségtelenül sok megaláztatás érte a zsidótörvények miatt a hazai zsidóságot, arra s szörnyű apokalipsziszra, ami 1944-ben megindult, még senki nem gondolt.

2./ A hazai zsidóság szenvedéseit elhomályosították a népért aggódó írók szemében a magyar falu változásra érett szociális helyzete, és Donnál bekövetkezett tragédia. Ezek a tények jobban megrázták a gondolkodó tömegeket, mint azok az emberi méltóság elleni, de csak átmenetinek tekintett szankciók, melyeket a zsidók ellen hoztak. Ezt sokan - bár egyoldaluan hibásan, Németh László a kivétel - némi szociális kielégülésként helyeselték. Ezt erősítette, hogy a hazai zsidóság felettébb nagy számba épült be az uralkodó rendbe, és a Horthy-rendszer hivatalos antiszenitizmusa mellett, a rendszer csendestársa volt.

3./ Németh László 1943 augusztusában a háboru nagyon közeli végét hiszi. Így merül fel benne a zsidóság azon elemeitől való félelem, kikben a megaláztatás - emberileg érthetően - gyűlöletté alakult, ami nem csak a Horthy-rezsim ellen irányult.

Miért is volt lényeges történelmünknek ezt a fájdalmas pontját előcítálni? Azért, mert történelmi tudatunkban az antiszenitizmus, a zsidókérdés megítélése még nagyon homályos pont. Így adódnak elő olyan történelmi tudatunk hasadására jellemző tünetek, hogy azok a népi írók, akik a 30-as évek szociális harcainak vezetői, a progresszió élharcosai, a zsidóellenes megnyilatkozásaik fényében más értékelésben is feltűnnek. Nem tudjuk ezeket a jeles férfiakat egy egységes, ellentmondásaikban egészen képben megragadni.

Ennek a tisztázásához pedig elengedhetetlen lenne egy oly sokat használt, emocionális ítéletekkel úgy teletűzdelt fogalmat, mint az antiszenitizmust, körüljárni, átértékelni, - nemcsak szakterhekben. Hiszen ki merné állítani, hogy Németh László un. antiszenitizmusa azonos pl. a háborus bűnös Endre Lászlóéval. De hol a határ, egyáltalán van-e mérhető különbség? Vagy pedig a kettőjük gondolkodásában olyan gyökeres eltérés van, amit sajátos történelmi fogalmaink artikulatlansága miatt ugyanazzal a fájdalommal fejezünk ki?

Bellavics István

Donáth Ferenc előadása

1983 március 22-én a Móra Kollégium vendége volt Donáth Ferenc. Nagy érdeklődéssel kísért előadásának rövidített szövegébe néhány, a tárgyhoz szorosabban kapcsolódó kérdésre adott válaszát is beillesztettem, bízva abban, hogy az előadás gondolatmenetét nem tördeltem túlságosan szét.

-tti-

x x x x x

A Márciusi Frontról fogok beszélni, amely meggyőződés em szerint rendkívül jelentős eseménye volt a magyar történelmnek. Azt emelem ki belőle, ami időszerű: nemcsak a mának szól, de a jövőnek is.

A Márciusi Frontot többhelyütt mint irói mozgalmat említik, valójában sokkal több, jelentősebb volt; /páratlanul nagy visszhangja támadt/. Szervezetileg nem is megfogható mozgalom volt: akinek az volt a meggyőződése, amit a Márciusi Front programja kifejezett, az tagjának vallhatta magát. Szoros szervezeti jellege, mint ami a politikai pártoknak vagy egyéb társadalmi szervezeteknek szokott lenni, nem volt. Az igazi jelentőségét az adta meg, hogy a harmincas évek közepén Európa már a fasiszmus előretörésének légkörében élt, és egyre inkább úgy látszott - nem is egészen ok nélkül -, hogy valami feltartóztathatatlan folyamat átalakítja Európa jövőjét. Hiszen a Német Birodalom vezetői egy új Európáról beszéltek, valamiről, ami szakítás az egész addigi fejlődéssel, és amely egészen más értékek jegyében fogja ezt a földrészt birtokba venni. Ebben a légkörben lépett fel Magyarországon egy mozgalom, amelyik ezzel szöges ellentétben álló programot hirdetett meg. Erre nem nagyon volt példa, Kelet-Európában egyáltalán nem...

Az előzményeket röviden így foglalnám össze: Trianon után Magyarország rendkívül súlyos helyzetbe került, ez ismert. Önmagában az, hogy elvesztettük az ország területének és lakosságának nagyobbik részét, kezdettől fogva válságos helyzetet teremtett. Ehhez járult, hogy 1919-ben a Horthy-féle ellenforradalom győzelmével egy évszázadok óta megmerevedett társadalmat restauráltak, valami olyasmit, amit sokan a legsúlyosabb bajnak éreztünk. /Bibó István is mint ezzel a megmerevedett társadalm szerkezettel való szakítást tartotta kiemelkedő jelentőségűnek 1945-öt./ Az a program, amivel Horthyék jöttek, és ami nagyjából a keresztény-nemzeti gondolat jegyében azt hirdette, hogy Magyarország számára a feltámadás a szentistváni határok helyreállítása, kezdettől magában foglalta a szomszéd népekkel szembeni ellenséges viszonyt és azt a feudális szellemet is, ami átitatott minden intézményt, az egyháztól kezdve a közigazgatásig. /Amikor/ a gazdasági világválság /kitört, akkor/ ehhez az állandóan jelenlévő magyar válsághoz társult, bajainkat növelte és élesebben megvilágította. Az ígéretek hazugsága, hogy a szentistváni ország helyreállítása minden problémát meg fog oldani, egyre többek számára vált nyilvánvalóvá. A válság nemcsak a munkásokat és a nincstelen parasztságot súlytotta, hanem azokat a rétegeket is, amelyekben a rendszer nyugodott, így a változtatás gondolata ezekben is fölmerült. A politika fől színén ez abban jelentkezett, hogy a konzervatív vezetőket, mint pl. a Bethlen István volt, fölváltották a reformdemagógiával föllépő Gömbös Gyulával és aztán az ő utódaival. Olyan légkör alakult ki, amelyik kiváltotta azt az érzést, hogy valami változásnak történnie kell. A hivatalos program a kiutat a határok revíziójának minden eszközzel való megvalósításában jelölte meg. Ez volt az a körülmény, ami Magyarországot az ugyancsak békediktátumokkal sujtott Németországgal való szövetségbe vitte. Ezzel a programmal szemben álltak ugyan demokratikus pártok és mozgalmak, amelyek nem kívánták az ország sorsát a hitleri Németországhoz kötni, de ezeknek - és ez nem lényegtelen momentum - a befolyása a magyar népre nem volt erős. Például: a Szociáldemokrata Párt, amely szemben állt az 1919-es ellenforradalommal, a szervezett munkásokra támaszkodott. Am ezek száma csekély volt az összmunkássághoz képest. A polgári-

demokratikus töredékpártok bázisa még szerényebb volt.

A Márciusi Front jelentkezésére hatással volt a Komintern világtörténelmi jelentőségű VII. kongresszusa. A Márciusi Frontnak ugyanis két forrása, lényegében két szárnya volt: az egyik nevezhető irói mozgalomnak, ez a harmincas évek elejétől kezdődően sokoldalúan mutatta meg, mi is /az/ a magyar valóság. Nemcsak a szociográfiai, hanem szépirodalmi jellegű munkákban is. A másik nagyjából kommunista diákokból és éppen végzett értelmiségiekből verbuválódott, Budapesten kívül főként Debrecenben volt bázisa az egyetemen. A Kommunista Internacionálé előbb említett kongresszusa a korábbi politikával szemben jelentős változást hozott; a fasizmus és a háború elleni küzdelem érdekében a demokrácia, a sokat szidalmazott /és soha be nem vett/ polgári demokrácia intézményeinek védelmét helyezte előtérbe; ez az, amit népfront-politikának nevezünk. Az az erősen konspirált diákmozgalom, ami a harmincas évek elején Magyarországon volt, elsősorban egy s személyeknek a kommunista mozgalom tiltott politikai akciókra való megnyerésére törekedett. 1934 őszén a tandíjreform-mozgalommal változás történt a szervezkedés célját és módszerét tekintve. Legálisan, más diákmozgalmakkal együttműködve olyan célokat tűztünk ki magunk elé, amelyek az egyetemi hallgatókat mozgósítják és az egész ellenforradalmi rendszerrel szembeállítják /őket/. Még a kongresszus előtt, ilyen jellegűt öltött a tandíjreform-mozgalom, aminek az irányítója Rajk László volt; még inkább az 1936-ban kezdeményezett Márciusi Front. A mai történelmi munkák ebben a keretben szokták tárgyalni a Márciusi Front-ot, mint a népfrontpolitika magyar megvalósítását. Én azonban a vizsgálatnak ezt a szempontját átengedem a párttörténészeknek. Amit én hangsúlyozni akarok, az ennek a mozgalomnak a magyar nivolta és hitelessége, követeléseinek és programjának időszerűsége.

x x x

A Márciusi Front föllépése azt jelentette, hogy 1937-ben olyan programot hirdettek, ami két sajátosságában nagyon különbözött a konzervatív-ellenforradalmi rendszerbe beilleszkedő polgári- és szociáldemokrata pártok elképzeléseitől, szakított azokkal. Egyrészt az egész megmerevült társadalmat kívánta megváltoztatni, elsősorban az alsó néposztályoknak az állami életben és a társadalomban betöltött szerepének megváltoztatásával. Másrészt a háborús revíziót is elképzelhetőnek tartókkal szemben meghirdetett egy olyan konföderációt, amely a szomszéd népekkel való barátság és összefogás gondolatát állította előtérbe, nyíltan hirdetvén, hogy a Duna-medence különböző nagyhatalmi törekvésekkel szembeni védelmét a népek - és itt jön ami nagyon lényeges! - az önrendelkezési jog alapján álló összefogásával kell megvalósítani.

x x x

A meghirdetett program első, összefoglaló pontjában követeli az ország demokratikus átalakítását, ezt azután olyan módon részletezi, hogy a régi 12 pontot is eszünkbe juttathatja: a sajtó, a gyülekezés, a szervezkedés szabadságát és

az 500 holdnál nagyobb birtokok felosztását követelte ...
és tizenkettődik pontként a magyar revíziót ...

Az Internacionálé által kiküldött külföldi vezetőség messzemenően helyeselte a VII. kongresszus szellemében fogant demokratikus mozgalom megindulását. Programját is helyeselte, kivéve a 12. pontot. Ott 1937-ben az állt, hogy követeljük a magyar revíziót, a népek összefogását az önrendelkezési jog alapján, a pángermán és pánszláv veszedelem ellen. Ennek az a története, hogy Kovács Imre, akivel együtt fogalmaztuk a programot, ragaszkodott ahhoz, hogy a pánszláv veszedelmet is feltétlen említsük. Tulságosan kockázatosnak tartotta, hogy a program csak a pángermán veszélyről beszéljen. Mi ennek a nem létező veszélynek említését nem tartottuk olyan lényegesnek, hogy emiatt az egyetértést fölborítsuk. A pártvezetés ezt kifogásolta. Az 1938-as második programba így került a "mindenféle nagyhatalmi törekvés" kifejezés.

x x x

Különösen az a 12. pont volt - nem véletlenül -, ami mind a kormány, mind a tőle jobbra álló pártok szitkozódását kiváltotta. Kétségbevonták magyarságunkat, zsidóbérencnek nevezték, és mindenféle módon kifejezték, hogy ez a hivatalos Magyarország részéről elétkozott föllépés. A szidalmak a magyar értelmiség körében nem találtak hitelt - hiszen ellenkező esetben nem is léptek volna fel a mozgalom ellen azokkal a drasztikus eszközökkel, mint amelyeket később alkalmaztak: könyvek elkobzása, perek indítása íróik ellen, a gyűlések betiltása...

x x x

Ez a program azért volt hatásos, különösen az értelmiség körében, mert elsősorban úgy volt magyar, hogy a magyar valóságból indult ki. A követelésekben egy megalázott, megfélemlített nép emberhez méltó élet utáni vágyát fogalmaztuk meg; ez tette hitelessé azt a programot. El kell hogy mondjam, akkoriban divat volt, hogy különböző pártok vagy lapok programokat hirdettek meg, amelyek külföldi, elsősorban német és olasz fasiszta eszmeáramlatok hatását mutatták; onnan vettek át nemcsak fogalmakat, hanem követeléseket is, amelyeknek a magyar valósághoz kevés közük volt. Ezért volt olyan Márciusi Front kiadvány, amelyik az idegen eszme szállításcsinálói elleni föllépést sürgette, nem is visszhang nélkül.

x x x

A program hitelességének másik forrása, hogy akik a Márciusi Frontot szénely szerint is jegyezték, olyan emberek voltak, akik egész addigi multjukkal, írói tevékenységükkel szélesebb vagy kevésbé széles körben ismertek voltak. Az öt vezető, akik a különböző kiadványokon szerepelnek, alfabetikus sorrendben: Erdei Gyöngy, Féja Géza - akkor még teljes hiteltelen - Illyós Gyula, Kovács Imre és Veres Péter. Műveik igen elterjedtek voltak, és különösen abban az értelmiségi közönségben rendítették meg sokakat, akik az "egész Ma-

hogy minden társadalmi bajunk oka: Trianon. Amikor szembekerültek az akkori "Magyarország felfedezőse" sorozatban megjelent művekben ábrázolt valósággal, annak nagyobb hatása volt rájuk.

Még egy körülményt ki kell emelnünk: a Márciusi Frontnak azért is támadt igen erős visszhangja a közéletben, mert akkor volt egy nagyon magas színvonalú és elkötelezett értelmiség, amelyik ebben a programban a maga programját látta, képviselőit a maga képviselőinek tekintette. Ha a tiltakozók közül csak két nevet említek, pedig aláírásukkal sokan szerepeltek; az alfabetikus sorban első Bartók Béláét és a sort záró Zilahy Lajosét, már onyiből is lehet látni, hogy nagyon különböző tájakról indult művészek juttatták kifejezésre, hogy ők azzal az alternatívával értenek egyet, amit a rendszer teljes katasztrófához vezető programjával szemben - ahogy sajnos később bebizonyosodott - a Márciusi Front képvisel. Ennek a jelentőségét nem lehet előggé hangsúlyozni. Boldogok lehetnénk, ha ma ilyen zsebre nem vágható, le nem kenyerézhető, tartósan meg nem téveszthető jelentős művészeink, értelmiségeink lennének, akik a magyarság alapvető kérdéseiben egységesen állnának ki a jóért.

x x x

Az 1937 októberében Makón fogalmazott kiáltványunkban szerepel a "népi" fogalmának szabatos és tiszta meghatározása. Ez válasz volt a március és október között fölmerült vádak egy részére is, ugyanis sokan emlegették, "ezek népi demokráciát akarnak". A kiáltvány azt mondja: "Valóban, mi népi demokráciát akarunk" és valamit megfogalmaz, amit ma is épp olyan homályosan, mondhatnám zavarosan értelmeznek, mi is az, hogy "népi"? Szó szerint fölolvason. "Meggyőződésünk és tapasztalataink szerint csak a dolgozó néposztályoknak az állam életébe való hatásosabb bekapcsolásától remélhetjük a megpróbált magyar nemzet szellemi és anyagi megizmosodását. Valljuk, hogy csak az alülről felépített politikai nemzet tudja képviselni a széles népérétegek érdekeit. E népet érettnak és hivatottnak tartjuk arra, hogy önmagát kormányozza."

Röviden: a "népi"-nek olyan politikai megfogalmazását adtuk, amely azt vallja: a társadalom politikai berendezése attól népi, hogy a nép maga tevékenyen részt vesz sorsának irányításában. A közvetlen demokrácia elemét, jelentőségét emlí ki, és erre mondja, hogy népi demokrácia. Ezzel rendkívül élesen elhatároltuk magunkat mindenfajta diktatúrától, de megkülönböztettük magunkat a polgári demokráciától is, amely közvetett, képviselői demokrácia. (Itt a hangsúly áttevődött a nép részvételére.)

A Márciusi Front második, 1938 márciusában nyilvánosságra hozott részletes programja több tekintetben kibővítette az elsőt; többek között a közigazgatás átalakítását is célul tűzte ki. Ez Erdei Ferenc gondolata volt, aki utóbb, mindjárt az ideiglenes Nemzetgyűlés és kormány megalakulásakor, mint a kormány belügyminisztere fölvetette, hogy új népi közigazgatást kell teremteni a kibontakozó

népmozgalom által létrehozott népi szervek hálózatára támaszkodva a régi, erősen centralizált igazgatási rendszer helyébe. A vármegyerendszer helyett olyan városközpontu igazgatási egységeket kívánt, amelyekben a falvak, sőt az Alföldön a tanyák népe is a népi jellegű, testületekben részt vehetne a közügyek intézésében. Am a koalíció pártjainak vezetése elvetette ezt a nagy jelentőségű javaslatot. Egy másik gondolat más formában mutatja, mennyire életrevelő, igaz és fontos volt a Márciusi Front programja: az egész gazdasági életben autonóm szövetkezetek megteremtését javasolta. Ebben a koncepcióban nemcsak az önálló vállalatiság foglaltatott, de sokkal több: a dolgozóknak mint tulajdonosoknak, mint összességükben tulajdonosi döntéseket hozó testületeknek a létéről és működéséről van szó. Alapvetően a tulajdonnak erre a formájára kívánta a gazdaságot építeni.

x x x

Hadd ugorjak egy kicsit előre: 1945-ben a magyar nép tevékenyen mutatta meg, hogy sorsának intézését igényli. Igazi népmozgalom indult el, - kezdetben a politikai pártoktól függetlenül, majd azoktól megbontva -, amely azt igényelte, hogy elsősorban persze helyi ügyekben dönthessenek, a hivatal, a közigazgatás a nép bizalmát bíró testületnek legyen alárendelve.

Tragikus momentum, hogy a '45 utáni történelem úgy kezdődik, hogy míg '44 karácsonyán Erdei Ferenc belügyminiszter ünnepli, hogy az új igazgatás népi igazgatás lesz, amely az országsszerte alakuló népi szervekre fog épülni - az új év első napjaiban már eldőlt, hogy hamarosan mindenfajta közhatalmi funkciótól megfosztják őket. Meggyőződésem, hogy a "valahol utat tévesztettünk" már itt kezdődik, 1945-ben. Ez súlyos és tragikus lépés volt, melynek felelősségében minden politikai párt vezetése osztozik, kisebb vagy nagyobb mértékben.

x x x

A Párttörténeti Szemle 1967. 1. számában megjelent Szabó Bálint és szerzőtársa tanulmánya ... Bőségesen idéznek abból a füljegyzésből, ami 1944 október elején, a Kommunista Párt még emigrációban lévő vezetőinek megbeszéléséről készült. E megbeszélésen arról volt szó, mi is legyen a pártvezetőség viszonya a népmozgalomhoz. Számoltak vele, hogy lesz ilyen, hiszen '19-ben is volt. A füljegyzésből teljesen egyértelműen kiderül, hogy Rákosi, Révai és a többiek az erősen centralizált igazgatás mellett vannak. Elutasítják még időlegesen is - ők fogalmaztak így - a "kettős hatalmat", hogy a tömegek a pártok vezetőségnek akaratára ellenére gyakoroljanak befolyást az események alakulására. A kérdés számukra úgy merült föl, hogy "mi jobb nekünk?" - ez már mutatja, hogy elvtelen, pragmatikus gondolkodásról van szó...

1945 januárjában, a pártok közötti értekezleten fölvetődött, mi is legyen az igazgatással. A Kisgazdapárt, a

Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt a régi, tegyük hozzá: reakciós igazgatás rendszer helyreállítása mellett volt. Reakciós volt a közigazgatás nemcsak személyi összetételében, mivel az igazgatás "az urak dolga" volt. De egész szervezeti felépítésében is, mivel a hatalmat a hierarchikusan kiépített Hivatal gyakorolta, s ebből ténylegesen kizárták a képviselheti szervek is, amelyekben pedig a birtoktalanoknak alig akadt képviselője. Jóllehet a törvényhozás szerepe sokkal fontosabb volt a múltban, mint ma, de a végrehajtó hatalomnak túlsúlya volt Horthy idején is. A főispán, aki a kormány képviselőjeként állt a megyék élén, vagy az alispán, aki a megyei közigazgatás feje volt, ha "nagy érdek" kívánta túltette magát a jogszabályokon. A pártközi értekezleten Erdei képviselte az igazgatás reformjának gondolatát, amit a cikkében megírt, ám ahogyan egy jelenlévő nekem elmondotta - Révai fölcsettant: "ne akarjanak egyesek pápábbak lenni a pápánál!", vagyis radikálisabbnak lenni a kommunistáknál. Ezzel a reform kérdése lekerült a napirendről, és hamarosan megjelent egy, a Nemzeti Bizottságok jogkörét szabályozó rendelet, amely megfosztotta őket a ténylegesen gyakorolt igazgatási hatalmuktól.

Az emigrációból visszatért vezetők kezdetől tudták, hogy Magyarországon szovjet típusú fejlődés fog bekövetkezni. Ez megfelelt Sztálin felfogásának, a szocializmus építésének egyetlen útjáról, amely az egész térségben a gazdasági és társadalmi viszonyok egyöntetűségének szükségességét fejezte ki. Az ő felfogásukban tehát a koalíciós demokrácia csupán kitérő, átmenet, melyet a nemzetközi helyzet indokolt, az angolszász hatalmak és a Szovjetunió közötti viszony alakulása. Ahogy ez elmozdult az 1945-ös állapotról, úgy törtünk rá, mi kommunisták, hogy a szövetségi politikát föladjuk, helyette egy párt hatalmát építsük ki.

x x x

Aki Erdei harmincas évekbeli írásait olvassa, az láthatja, mennyire fölötté állt tudományos fölkeszültségében a többi, szociográfiát művelő népi írónak. Nagyon éles szem gyorsan és pontosan fölismerte a valóságos viszonyokat és a lényeges momentumokat. Erős meggyőződés vezette, őszintén és bátran tárta fel a magyar bajokat. Ilyen volt ő '45-ig. Akkor januárban választás elé került, de valószínű, hogy sem véglegesnek, sem olyan súlyosnak nem érezte ezt az irányváltást, ahogyan utóbb történelmünk mutatta. Neki is, valamennyiünknek még nagyon kevés volt a tapasztalata. Amellett különösen az újjáépítés, de más nagy feladat megoldása is a széthullott központi hatalom megerősítését sürgette.

Erdei Ferenc '45 utáni útja több időszakban vesszőfutás lehetett számára; nyilván azért is vállalt magas állami megbízatásokat, mert úgy vélte, hogy így inkább szolgálja a népet, mintha fölrevonul. Mondják, hogy neki nagy szerepe volt abban, hogy '56 után a kormányzat sokszor követte azokat az okos kezdenéyzéseket, melyek a parasztságtól eredtek. Kevés ilyen színes, eredeti tehetséget ismertem. Kedvezőbb, kevésbé rideg, kevésbé embertelen.

különösképpen demokratikus társadalmi körülmények között sokszorosa lehetett volna a produktuma annak, amit elért.

X X X

Bibó Istvánt a harmincas évek közepéről ismertem, nem közletről, mert akkoriban ő nem tartozott ehhez a nagyon erősen politizáló, a Márciusi Front köré tömörülő értelmiségi körhöz. Makón találkoztunk, amikor az említett nyilatkozatot megfogalmaztuk. Aztán 1945-ben Debrecenben, amikor Erdei Ferenc belügyminiszter mellett a közigazgatási főosztály vezetője volt, de olyannyira elfoglaltak voltunk, hogy közelebbi kapcsolat nem alakult ki közöttünk. Tartós barátságba csak 1956 után, Vácon kerültünk.

Bibó szemléletét Erdeitől eltérően, nem utolsósorban az jellemezte, hogy a marxizmust érintetlenül hagyta. Nem azért, mert nem ismerte, hanem mert olyannyira idegen volt tőle, hogy ez immunissá tette. Nem fogadta el például - 1956. XI. 4-e után sem -, hogy vannak kibékíthetetlen ellentétek. Mélységesen hitt a felismerés, a belátás, a tiszta érvelés erejében - ahogyan tanulmányai mutatják - s mivel jóhiszemű volt társadalmi-politikai eszményeinek ellenfeleivel, el-lenségeivel szemben is, feltételezte azok jóhiszeműségét is. Félkészültsége, műveltsége, rendkívül éles esze, vizsgálatainak alapossága tanulmányainak olvasását azok számára is igen hasznossá teszi, akik nem osztják idealista szemléletét. Most nincs idő arra, hogy jelentőségének megfelelően szóljak róla. De felhívom figyelmüket, hogy Bibó Istvánnak fontos megállapításai vannak a magyar társadalomról, annak különösen 1945 utáni korszakáról.

X X X

Az, hogy én botcsinálta kutató lettem, már jelzi, hogyan vélekedtem a magyar viszonyokról a hatvanas években. A hatvanas évek bizonyos értelmében még ma is tartanak; csak arról, amit kezdetben nagy crednőnynek vélték, ma kezdik egyesek fölismerni, hogy nagy hiány: az tudniillik, hogy a dolgozók tömegesen elfordultak a közélettől.

Igazi reformról akkor lehetne beszélni, ha nemcsak a gazdaságot, hanem a politikai-társadalmi intézmények egy részét is megreformálnák. Ez biztosíthatná a gazdasági reform végrehajtását. Abban reménykedni, hogy ez bekövetkezik a közeljövőben, több mint szamárság. Ami azt illeti, hogy sor kerül-e egyáltalán valamiféle reformra, ebben még nem hangzott el a döntő-szó. El fog-e hangzani? ... Hát, ... ez is elképzelhető... Történt néhány lépés, amelyek az én szememben nem igazán fontosak, de a nyugati sajtó oda van a gyönyörűségtől.

Van azonban olyan változás, aminek igazi jelentősége van, illetve lehet. A "második gazdaság" szerepének növekedése a dolgozók életében mindenképpen kedvezőtlen a munkaidő meghosszabbodása miatt. De elképzelhető, hogy egy olyan társadalmi réteg kialakulását segíti elő, amely egzisztenciálisan kevésbé függő helyzetéből következően más magatartású lesz.

Ha jól értettük a hívtársadot: Mit kellene csinálni, hogy Magyarországon a nép szívvvel-lélekkel ezt a - nem ezt! - népi demokráciát támogassa? Szabadságot kellene kapni, alkotó szabadságot, hogy gyakorolja a demokráciát. Ahhoz, hogy egy nép demokratikus legyen, a szabadságjogokkal élni tudjon, ahhoz először is az kell, hogy biztosított legyen a jogok gyakorlása.

Akik ma a hatalmat gyakorolják, nem szánják el magukat ilyen lépésre; és nem is olyan egyszerű ennek az elhatározása. Van egy egészen jelentős réteg, amelynek ez nem érdeke. Akiknek, hogy úgy mondjam, élethivatása a vezetés, az igazgatás ... Ha a vezetés el is szánná magát - még ha más országokra sem kellene tekintettel lenni - a döntést befolyásolná, hogy az országon belül kialakult társadalmi strukturában nagyon jelentős azoknak a befolyása, akik ellene vannak egy ilyen demokratikus változásnak. "Nem babra megy a játék."

X X X

Még egyszer visszatérek a tizenkettedik pontra; ebben van egy olyan megállapítás, hogy most, ötven év távlatából az ember a fejéhez kap, Uranisten, honnan vettünk huszoneves korunkban ennyi előrelátást. Figyeljenek!

"A dunai népek összefogásának szükségességét hirdetjük; így menekedhetünk meg attól, hogy bármelyik nagyhatalom gyarmatává süllyedjünk. Természetesen ezt az összefogást csakis a dunavölgyi államok népi erőinek hatalomra jutásától remélhetjük; ez az előfeltétele a népek önrendelkezési jogának és a becsületes revízió megállapításának is." Az önrendelkezési jog kérdése Kelet-Közép-Európában lekerült a napirendről. A második világháború utáni rendezés olyan módon történt, hogy döntöttek népek áttelepítéséről, kitelepítéséről, de sehol sem érvényesült az önrendelkezési jog ...

A Márciusi Front 1938-as programjában fel vannak sorolva azok az elvek, amelyeknek egy társadalom közéletében mint a legfontosabb értékeknek kellene érvényesülniük. A mi életünkben, ahol az értékekről nagyon kevés szó esik, és nincs igazából értékrendünk, ezeknek az elveknek a leszögezését nagyon időszerűnek érzem.

"A szabadságjogokban és a demokráciában a magyar történelem legnagyobb eszményeit látjuk. Hiszünk a szabadságban, hisszük, hogy minden rendnek ez a kezdete, és minden érték érvényesülésének ez a feltétele. Hiszünk, hogy a társadalom szervezőiteinek csak akkor van értelmük, ha azok nem csökkentik, de növelik és biztosítják az egyén szabadságát. Hiszünk, hogy van a szabadságnak egy komoly mértéke, ami nélkül sem népek, sem egyének nem érdemes élnie." Ugyanakkor: "Nem vagyunk liberálisok sem: a közösségnek, és a közösségbe beilleszkedő egyén/nek/ a szabadságát kívánjuk." A fasiszmusra utal, de mintha előre is polemizálna ez a program, figyeljék meg: "Hiszünk az egyénben. Nem tudunk beletörödni abba, hogy az emberhez méltó életet biztosító gazdasági és társadalmi rend csak az egyéni szabadság és az emberi méltóság teljes feladása árán lehetséges. Hiszünk, hogy a társadalom szükséges szolidaritását nem is valósíthatja meg más, mint sza-

bad egyének önrendelkező társulása és kölcsönös felelőssége."

Ha van na valami, ami igazán tisztázásra vár, az éppen az egyén és a közösség viszonya. Marx annak idején azt írta le; nem lehet szabad az a nép, amelyik más népeket elnyom. Ennek változataként mondanám: nem lehet szabad az a közösség, amelyben az egyén nem szabad. Ezek az igazi nagy kérdéseink a gazdaságban is, és abban is, amit társadalmi felépítménynek nevezünk. Ezeknek az értékeknek a kialakítása és gyakorlatias megvalósítása mindennapi életünkben olyan feladat, - mindennapi gondjaink mellett is, - amely kötelessége egy olyan népnek, amely fenn akar maradni.

XXXXXXXXXX

A győri balett

~~XXXXXXXXXX~~

Igen kétélű dolog egy olyan régóta látni kívánt és nagy-hírű együttes előadására beülni, mint például a Győri Balett. Nyomasztó kissé, hiszen sorozatban játszó együtteseknél fennáll az a veszély, hogy gyengébb produkciót nyújtanak.

Nos, minden efféle gondolatot kiirtott a fejemből - maga a műsor, mely oly mély benyomást tett rám, nem hagyva időt és energiát a kétkedésre.

Ime, az első szám: a zenék zenéjére, Orff Carmina Buranojának részleteire koreografált "A Nap szerettei". Vizsgadarabként készült ez előtt öt évvel, Markó Iván ajándéka az akkor még csak végzős, s aztán önként együtt maradó és Győrbe költöző növendékek számára. Orff maga is színpadra szánta művét - ha nem is a zeneszerző elképzelése szerint, de végül is megvalósult a gondolat; a lüktető zene nagyszerű keretet ad a mozgásnak, bár sajnos, a láncnak néha nincs elég ereje visszaadni azt a lendületet, amit Orff zenéjében a primitívségig lecsiszolt motívumok állandó ismétlésével megtrentett. Azokra a sodró tempóju részekre gondolok itt, ahol a koreográfia nem szakadt el a klasszikus értelemben vett balett mozgásfermáitól; ahol azonban az megtörtént, úgy érzem, revüszerű hatást keltett néha. Emellett az egész színpadot átfogni képtelen szem gyakran nem tudta követni a kavalkádban a történetet; ez roppant zavaróan hatott. Ezeket a hiányosságokat azonban a lírai darabok eleganciája kiegyensúlyozta - itt érvényesült leginkább a mélyen stilizált jelmezek, diszkrét egyszerűsége.

Szünet után következett a megigéző Rohler zenőre, az V. szimfónia lassu tételére koreografált "Boldog lelkek". A hihetetlenül lágy muzsika és a finom mozdulatok egysége a legszebb tükélyben valósult meg itt; a közöpen nyugvó áttetsző függöny, mely az alvilágot választja el az élők birodalmától, csupán határ, de nem gát a lelkek számára, hogy valami újat, nagyszerűbbet alkossanak önmagukból: egy Gyermeket, aki - s ez volt a csoda! - nem tudom, honnan került a színpadra, egyszerre csak ott volt, lassan egyedül